

ROSER SALICRÚ I LLUCH

LES PRIMERES VISITES PASTORALS A LES PARRÒQUIES DEL CASTELL DE
MATARÓ: MATARÓ I LLAVANERES (1305-1310)

LES VISITES PASTORALS: «PROCESSOS» ECLESIASTICS I INVENTARIS
NOTARIALS. POSSIBILITATS D'ESTUDI

Les visites pastorals, un deure episcopal legislat des dels primers segles de l'església cristiana, constitueixen una font històrica de gran interès.¹

La seva pervivència per escrit es generalitza a partir de la segona meitat del segle XIV, però se n'han conservat d'anteriors. Al bisbat de Barcelona, per exemple, la sèrie ja fou començada per Ponç de Gualba tot just iniciar el seu pontificat, el 1303.²

Al llarg de la seva existència, les visites pastorals descriuen una evolució operada sobretot des de mitjan segle XIV, que queda, per tant, ben reflectida a les de la nostra diòcesi. Les primeres mostres són pràcticament processos eclesiàstics,³ d'estructura inquisitorial, i les qüestions de moralitat, tant dels laics com del clergat, el seu pol·l essencial de preocupació. Posteriorment, esdevenen pràcticament inventaris d'un correctíssim estil notarial, i obrint pas a una mera *visitatio rerum* deixen de banda la *visitatio hominum* en el sentit que recollen les primeres, encara que conservant, amb caràcter formulari, les qüestions referents a aquell primer centre d'interès.⁴

No obstant, ambdues tipologies ofereixen una gran riquesa de continguts. Les visites més tardanes perden, potser, la vivacitat de les primerenques, però malgrat tot no impedeixen que s'hi filtrin elements de gran espontaneïtat.

1. Vegi's, a nivell monogràfic, COULET, Noel: *Les visites pastorals (i Mise à jour)* «Typologie des sources du Moyen Age Occidental», 23 (1977).

2. MARTI BONET, José María: *Las Visitas Pastorales y los «Comunes» del primer año de pontificado del obispo de Barcelona Ponç de Gualba (a. 1303)*, «Anthologica Annua», 28-29 (1981-82), pp. 581-825 o bé MARTI BONET, J.M.; NIQUI PUIGVERT, L.; MIQUEL MASCORT, F.: *Processos de l'Arxib Diocesa de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1984, pp. 13-121.

3. Vegi's la inclusió com a processos de les visites pastorals del primer any de pontificat de Ponç de Gualba a MARTI BONET, J.M.; NIQUI PUIGVERT, L.; MIQUEL MASCORT, F.: *Processos...* pp. 13-121.

4. A més de l'aparició d'altres tipus de documentació que acompliran la funció de les visites de la primera època, com ara els processos pròpiament dits (les xifres del bisbat de Barcelona són prou indicatives: dels quasi 2000 processos inventariats, poc més d'una trentena són del segle XIV i la resta són del xv, MARTI BONET, J.M.; NIQUI PUIGVERT, L.; MIQUEL MASCORT, F.: *Processos...*, pp. 165 i 191-194), veïn-se les hipòtesis plantejades per GUILLÈRE, Christian: *Les visites pastorales en tarraconaise à la fin du Moyen Age (XIVe. XVe. s.)*. L'exemple du diocèse de Gérone, «Mélanges de la Casa de Velázquez», XIX, 1 (1983), pp. 125-167.

Des del nostre punt de vista a la diòcesi de Barcelona, durant la Baixa Edad Mitjana, les visites de Ponç de Gualba, de principis del segle XIV, i les de Francesc Climent, de principis del XV, podrien ser paradigmàtiques, ja que creiem que constitueixen els màxims exponents de les dues tendències assenyalades.

Les del pontificat de Climent, el fidel servidor de Benet XIII, del 1413 i 1421, són d'un acabat perfecte.⁵ La seva configuració és metòdica i precisa, la cura en la seva realització es fa ben patent, i la seva nítida presentació contrasta amb la de la majoria, que sovint aparenten ser només esborranys.

Ultra les informacions que, de forma generalitzada, apareixen, amb més o menys concreció, a les visites d'aquest tipus, com ara l'inventari dels vasos sagrats, dels vestiments sacerdotals, dels llibres i béns litúrgics en general, de l'estat de les matèries sacramentals, de les deficiències amb les penalitzacions corresponents i del clergat rector, les visites de Climent ofereixen sistemàticament un seguit d'informacions que les altres ignoren.

D'entrada, la visita del 1413 es troba encapçalada pel formulari emprat pel visitador, acompanyat d'un seguit d'exemples de com posar-lo per escrit; constitueix una peça clau per a l'estudi i comprensió de les visites, sovint deduïble dels mateixos textos encara que poques vegades conservada.⁶

A través de les visites de Climent podem aclarir també el nombre d'altars i capelles de cada parròquia, els beneficis que s'hi troben instituits, el seu valor i el nom del beneficiat corresponent.

Tenen un extraordinari interès les dades demogràfiques que s'hi recullen, per sí mateixes i perquè el seu acarament a d'altres fonts, al nostre parer, fa equiparable la seva unitat de còmput (el parroquià, entès com a cap de casa) a la dels fogatges. En el cas del Maresme, per exemple, això ens ha permès omplir un buit en la sèrie de dades conservades.⁷

Igualment, aquestes visites ens forneixen dades de caràcter fiscal i econòmic, ja que fan relació del valor de cada parròquia i del que paga en concepte de dècima, visita i sinode.⁸

5. ADB, Visites Pastorals, vols. 11 i 14. No són fetes per ell personalment, però segueixen les seves pautes, a partir del formulari que encapçala la visita del 1413. Sobre Climent, vegi's PUIG PUIG, Sebastià: *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, pp. 285-297 i 311-321, especialment.

6. Vegi's, per exemple, PUIG ALEU, Imma: *Les visites pastorals a la diòcesi de Girona. Segle XV*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», 28 (1985-86), pp. 230-231, i per l'època moderna TELECHEA IDIGORAS, J. I.: *El formulario de visita pastoral de Bartolomé de Carranza, arzobispo de Toledo*, «Anthologica Annua», 4 (1956), pp. 385-438.

7. SALICRÚ LLUCH, Roser: *Els «parroquians» del Maresme del 1413 i 1421. Les visites pastorals, una eina per a la demografia*, «VII Sessió d'Estudis Mataronins», Mataró. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, 1990 (en premsa).

8. Dades contrastables, per exemple, amb les dels registres de la sèrie *Taxae Beneficiorum* de l'ADB, amb les dels registres del Mestre Racional dedicats a la Dècima de l'ACA o amb les oferides per RIUS SERRA, José: *Rationes Decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. I, Barcelona CSIC, 1946, pp. 5-33.

Curiosament, al bisbat de Barcelona aquest tipus de visites roman inexplorat i pràcticament inexplorat, i el seu ús ha quedat sovint restringit a la historiografia local. En canvi, les visites del primer període, especialment les de Ponç de Gualba, han estat les que més han despertat l'interès dels investigadors.⁹

Les visites tipus inventari presenten, normalment, el seu contingut en positiu, ja que senzillament recullen i descriuen tot allò que existeix a cada parròquia, altar o església. Els «processos», en canvi, ofereixen una imatge en negatiu de la societat. Amb aquelles podem saber positivament, per exemple, el nombre de beneficiats, d'evangelisaris o de calzes d'una parròquia; ens aproximem a la realitat amb tota confiança. Amb aquests tant la temàtica com la forma ens fa ser, d'entrada, més cautelosos. Perquè, de fet, només recullen les anomalies. Podem saber el nombre de clergues o de parroquians concubinaris, i quasi excepcionalment si algun llibre es troba en mal estat. Però no es pot computar el clergat ni conèixer l'abast de la biblioteca parroquial en termes absoluts, sinó que cal operar amb factors sempre relatius i llegir tant en allò que se silencia com en allò que es diu.

Per tant, una lectura precipitada de les primeres visites podria oferir-nos una imatge parcial, equívoca i deforme de la societat. Aquesta imatge, però, encara que parcial, no deixa de ser real, perquè, per essència, la informació recollida ha de ser verídica; sinó, no hauria tingut cap mena d'utilitat per als coetanis.

Les primeres visites s'estructuren a partir de les respostes que un nombre de parroquians *vocati*, relacionats a l'inici del text, o al seu torn els membres del clergat, donaven a les preguntes del visitador. En resulta una mena de compendi de «casos», amb caràcter de denúncia, sobre fets, actuacions o situacions que el clergat o els fidels jutjaven irregulars, un rera l'altre, i, si els afectats hi eren presents, sovint es reproduïen els diàlegs amb estil indirecte. Normalment, s'interrogaven primer els laics sobre el servei i la vida dels clergues, i posteriorment aquests feien referència a llurs parroquians.

Si el visitador era el bisbe, sovint s'aprofitava l'ocasió per a administrar, abans de procedir a la visita, la tonsura clerical a alguns joves, en molts casos de parròquies veïnes, i ens alguns llocs s'anotava també la realització d'una prèdica, la celebració d'oficis divins o l'administració de la confirmació. Segons es desprèn d'aquestes primeres visites conservades per escrit al bisbat de Barcelona, aquests actes eren pràcticament inherents a les visites realitzades personalment pel bisbe. Des de finals del segle XIV, en canvi, sobretot quan les visites es delegaren a procuradors episcopals, únicament, però de forma sistemàtica, es realitzava l'absolució del cementiri i una oració per als difunts.

Tant si pensem en un com en altre tipus de visita, cal tenir present que, malgrat

9. Ens referim, essencialment, als estudis de MARTI BONET, ja mencionat i a BAUCCELLS REIG, Josep: *El sentimiento religioso popular en el obispado de Barcelona de 1229 a 1334*, Universitat de Barcelona, tesi de llicenciatura inèdita, (1982?).

les tendències esbossades, cada visita és un cas a part, i allò que ens n'ha pervingut depèn molt de la persona que la dugué a terme, de la cura amb què ho féu i d'allò que decidí posar-ne per escrit, encara que també d'un cúmul de factors externs, com la disponibilitat dels parroquians o el mateix estat de conservació de les fons.

L'estudi d'una visita (entenent com a tal el conjunt de visites a parròquies d'una diòcesi realitzades per una mateixa persona de forma continuada durant un període de temps concret), homogènia en sí mateixa, no presenta problemes metodològics per a ser estudiada, i fins i tot és possible estudiar diverses visites afins (les de Francesc Climent del 1413 i 1421, per exemple).

Però, en canvi, coordinar l'estudi de visites pastorals de diverses dates i conduïdes per persones distintes és força més complexe. L'heterogeneïtat dels continguts que més amunt ha quedat reflectida i la variabilitat del rigor de les anotacions de cada cas ho fa força difícil, ja que no sempre ens trobem en condicions de contraposar dades compatibles. Fins i tot quan es tracta d'inventaris pot haver-hi problemes. No tots refereixen, exhaustivament, en positiu, allò que es troba a les parròquies; també hi ha algunes visites tipus inventari fetes en negatiu, que només fan menció de les deficiències trobades en l'instrumental litúrgic i ordenen les reparacions pertinents, o que, senzillament, anoten únicament els elements nous trobats respecte a l'anterior visita. Així, només sabem que cal reparar un calze o fer un àmit nou per a la segona casulla de la visita precedent, per exemple.

Si bé això demostra, d'una banda, que les visites prèvies eren consultades i ens permet alguna vegada identificarles, tot verificant que no hi ha cap hiat en la conservació de la sèrie, per altra banda, en la majoria de casos, esdevé bastant problemàtic, i ens planteja un doble interrogant. Com que es fa menció de les visites anteriors sense datar-les, no podem operar amb seguretat amb la visita conservada immediatament anterior, perquè no sabem si respon a la que el text fa referència, i per tant no podem saber amb certesa què és el que, en realitat, posseeix cada parròquia o altar.

La manca de coherència interna de la sèrie i la multiplicitat de les variables fa difícil, per tant, un estudi en bloc de diverses visites des del punt de vista dels continguts, encara que no, evidentment, de la font en sí mateixa. Sovint, doncs, esdevé necessària la juxtaposició d'altres fons com a suport i complement, perquè les informacions de les visites esdevenen insuficients.

Encara que hi hagi consciència de la importància i del valor de les visites, les seves aportacions resten, en la majoria de casos, en l'anonimat. I en canvi, a més del seu estudi com a font individual, podrien oferir elements a moltes disciplines i camps d'estudi: a la filologia, a través de l'antroponímia o del reflexe de la llengua parlada del moment; a l'antropologia, a través de l'estudi de la família o de la moralitat; a la història de l'art, a través de les descripcions dels instruments litúrgics, dels seus materials i iconografies i de tot allò referent a l'obra de les esglésies; a la

litúrgia i a la codicologia, a través dels incomptables llibres que hi apareixen; o, com hem dit, a la demografia i a l'economia.¹⁰

LES PRIMERES VISITES PASTORALS A L'ACTUAL COMARCA DEL MARESME. PONÇ DE GUALBA I HUG DE CARDONA

Les parròquies del Maresme que formen part del bisbat de Barcelona es trobaven enquadrades a l'Oficialat. Ponç de Gualba no instituï els deganats del Vallès i del Penedès fins el 1324¹¹ i, encara que el Maresme no passés a formar-ne part, algunes vegades les seves parròquies foren visitades com si pertanyessin al deganat veí. En època de Francesc Climent, concretament el 1421, de cara a les visites de l'Oficialat, es parla de la *comissionem Sancti Celedoni e del Maresma, citra et ultra riuum de Basòs*, per diferenciar-la de l'Oficialitat *citra et ultra riuum de Luppricato*.¹²

Al Maresme, doncs, l'absència d'una demarcació eclesiàstica d'ordre menor obliga a fer ús d'unitats jurisdiccionals civils.

Les primeres visites pastorals de Ponç de Gualba quedaren interrompudes el setembre del 1303, quan deixà Barcelona per partir cap a Mallorca, on restà durant un any. De retorn, a finals d'octubre del 1304, assistí a les corts celebrades a Perpinyà, i a principis de desembre reprengué la tasca pastoral que havia quedat paralitzada.¹³

La seva primera arribada al Maresme data d'aleshores. Hi entrà el 8 de gener del 1305 i, a dia per parròquia, recorregué la comarca del sud a nord, seguint un itinerari lògic que el duria cap a Dosrius i Collsabadell.¹⁴

El 1307 tornà a algunes de les parròquies més occidentals de la comarca –Tiana, Alella i Premià– i passà un dia al Cros (terme d'Argentona).¹⁵ El 1309 visità també, només, Tiana i Alella.¹⁶

El 1310, en canvi, reproduí tot el circuit del 1305 evitant les parròquies visitades el 1307 i 1309, visitant una parròquia cada dia i prosseguint també cap a Dosrius

10. Vegi's a CARCEL ORTI, Ma. Milagros; TRENCHS ODENA, Josep: *Les visites pastorals: Metodologia d'Estudi*, «Quaderns de Sueca», 6 (1984), pp. 9-20, la multitud de variables que hi poden aparèixer.

11. PUIG PUIG, Sebastián: *Episcopologio...* p. 238; MARTI BONET, Josep Maria, et alii: *Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona. Vallès Oriental*, vol. 1/1, Barcelona ADB, 1981, pp. 31-32.

12. ADB, VP, vol. 14.

13. MARTI BONET, *Las visitas...*, p. 610 (30) o *Procesos...*, pp. 19-21.

14. Del vuit al quinze de gener visità Tiana, Alella, Teià, Premià, Vilassar, Cabrera, Argentona, Mataró i Llanerers (ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 12r-15r). El 16 i 17 anà a Dosrius i Collsabadell. Únicament foren visitades en un dia dues parròquies el 14 de gener, Argentona i Mataró, però perquè aquesta parròquia fou visitada per *Raimundum Amilii, canonicum Barchinone, socium suum*, i sorprenentment ho trobà *omnia recte* (ADB, VP, 1 bis, fol. 14r).

15. ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 70r-71v.

16. ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 97v-98r.

des de Lllaneres, encara que aquest cop passant per Santa Agnès i Llinàs abans d'arribar a Collsabadell.¹⁷

Ponç de Gualba organitzava les seves visites amb llargs itineraris que el podien mantenir allunyat de Barcelona durant setmanes, on retornava alguns dies fins a reprendre de nou el recorregut. Els seus itineraris ens permeten resseguir perfectament les vies de comunicació del moment. A les visites del 1303 sovint s'indica on sojornava, però aquestes observacions escassegen el 1305 i 1310.

Uns anys més tard, Ponç tornà a absentar-se durant un llarg període a Mallorca, però en aquest cas deixà al seu vicari i ardiaca, Hug de Cardona, l'encàrrec de dur a terme les visites.¹⁸

Les visites d'Hug, contraposades a les del bisbe, són una bona mostra de com podia influir la persona del visitador en els resultats de la visita. No només es diferenciaven per la seva estructura, pel formulari i per la llargada, sinó sobretot pel seu contingut.

Les visites de Ponç són fetes més a consciència, amb molta més profunditat, i el resultat és que les parròquies es troben curulles d'irregularitats.¹⁹ Les d'Hug, en canvi, són molt més breus, i tot sembla correcte. *Omnia recte, omnia fore in bono statu*, són expressions abundants fins que el bisbe prengué de nou les regnes del bisbat, les visites tornaren a allargar-se i la situació de les parròquies a enterbolir-se.²⁰

Amb el pas dels anys, sens dubte, la tasca i la voluntat reformadora de Ponç de Gualba degueren fructificar; les visites del 1323 i 1326, també de Ponç, ho poden demostrar.²¹ Però es fa difícil creure que del 1310 al 1312-13, data de les primeres visites d'Hug, l'evolució fos tan radical, i més quan des de finals del 1314, amb el retorn de Ponç, es reflexa un retrocés.

Per això podem atribuir les diferències a la persona que encapçalava la visita. Es prou conegut l'esforç del bisbe, mentre que el seu vicari, en canvi, duia a terme, senzillament, una tasca encomanada.

El diferent nombre de parroquians cridats per ambdós a les visites de Mataró o Lllaneres, per exemple, pot ser una mostra del diferent grau d'interès. A les visites episcopals oscil·len entre sis i vuit, i a les del vicari en són només dos o tres, purament testimonials. El 1326, a Mataró, amb Ponç al capdavant, en tornem a trobar sis.

17. Del 23 al 28 de maig visità Teià, Vilassar, Cabrera, Argentona, Mataró i Lllaneres. ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 136r-140v.

18. ADB, VP, vol. 2.

19. Al Maresme, cal exceptuar la ja mencionada visita d'Argentona del 1305; potser perquè no la féu el bisbe? Volem fer notar que les nostres observacions es basen fonamentalment en les visites fetes al Maresme.

20. Tornà de les Illes el dia de Santa Margarida del 1314, i el 12 de novembre reinicià les visites, a la Bisbal. ADB, VP, vol. 2, fol. 67r.

21. ADB, VP, vol. 3.

Casos més tardans, no obstant, aconsellen no negligir el paper que els parroquians podien jugar-hi, encara que llur posició pogués estar influïda pel pes del visitador. A finals del segle, al Maresme mateix, trobem dos exemples que posen de manifest la importància de l'actitud dels fidels. El 1379, a Orrius, els parroquians no pogueren ser interrogats *si contentabantur de rectore ex eo quia non voluerunt venire ad dictam visitationem cum fuissent vocati pulsatis campanis*, i a Alella la visita es lamenta de la compareixença de només dos parroquians *et non plures, cum ceteri essent in vineis pro vindemiis colligendis*.²²

La mecànica de les visites de l'Ardiaca també difereix força de la del bisbe. Hug de Cardona només feia curtes escapades de Barcelona, separades per alguns dies, mesos en algun cas, que prenién direccions ben diverses i que passaven per alt moltes parròquies.

Pel que fa al Maresme, el 10 i 11 de març del 1313 visità Teià i Tiana; el 30 i 31 d'agost Vilassar i Mataró; i el 25 de setembre Llanerers, abandonant les visites fins el 29 d'octubre, quan anà a Cervelló. No visità totes les parròquies ni ho féu de forma continua.²³

La política del 1314, fou similar. Després de visitar Foix i Gelida el 27 i 28 d'agost, restà immòbil fins a anar a Vilassar, Mataró i Argentona, el 17, 18 i 20 de setembre. La resta de parròquies de la comarca quedaren sense visitar.²⁴

LES PRIMERES VISITES PASTORALS AL TERME DEL CASTELL DE MATARÓ. LES PARRÒQUIES: MATARÓ I LLAVANERES.²⁵

El castell de Mataró comprenia, a més del nucli que li dona nom, els veïnats de Cirera, Valldeix i Mata –a l'actual terme de Mataró–, el de Traià –al d'Argentona–, Sant Andreu de Llanerers, Sant Vicenç de Llanerers o de Caldes, actualment de Montalt, i la quadra de Caldes d'Estrach o Caldetes.

Com ara, Caldetes es trobava al límit septentrional de la diòcesi de Barcelona, traduït geogràficament per la riera de Caldes, aleshores Torrentmal i ara Torrentbó.

Les visites de principis del segle XIV agrupen els nuclis del castell en només dues parròquies, la de Mataró i la de Llanerers. Durant l'episcopat de Pere de Planella, la visita pastoral del 1379 permet aclarir el *status* jurídic de moltes esglésies que fins aleshores semblava confús, ja que se'ns dona a conèixer, per exemple, llur caràcter sufragani i parroquial; Caldes d'Estrach ja hi consta com a parròquia, amb visita

22. ADB, VP, vol. 8, fols. 8v. i 15r.

23. ADB, VP, vol. 2, fols. 4r-v, 11r-v i 13v.

24. ADB, VP, vol. 2, fols. 30r-v, 47v-48r i 61v-62r.

25. Mataró: ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 14r-v i 139v-140r (1305.01.14 i 1310.05.27). Llanerers: ADB, VP, vol. 1 bis, fols. 14v-15r i 140r (1305.01.15 i 1310.05.28). Remetem aquí per les cites que en endavant es facin.

pròpia, i Sant Vicenç i Mata hi apareixen com a sufragànies.²⁶

Però a principis del segle l'església o capella de Caldes també era sufragània, encara que comptava amb rector propi. El 1230 a la quadra d'Estrac s'hi havia erigit un hospital i parròquia conventual, subjecta a la mitra, que, segons sembla, a finals del segle havia estat secularitzada en desaparèixer la comunitat.²⁷ La denominació d'hospital no obstant, encara perdura a les fonts de principis del XIV,²⁸ tot i que segurament ja no existís i que l'església hagués perdut el caràcter parroquial.

La situació de Sant Martí de Mata és més fosca. La historiografia local no ha pogut aclarir en quina data aquest veïnat, primer parròquia independent, esdevingué sufragània de Mataró.²⁹ El 1379 ja ho era, i l'anterior visita, del 1326, no en dóna cap referència. Ferrer i Clariana pensava que això succeí durant el segle XIV,³⁰ però les mencions de les visites pastorals a Mataró i Llanerers no semblen confirmar-ho. Certament la visita de Llanerers del 1310 es refereix a un membre de *parrochia de Matha*, però sense que res indiqui que encara fos considerada com a tal; el terme, com quan es parla de *Pere dez Pi de Matha*, podria ser emprat com a locatiu, per indicar el veïnat, responnent a un ús i pervivència del llenguatge. En casos com aquest, de petites parròquies rurals, potser ni els propis habitants ni les mateixes autoritats eren massa conscients de llur condició; en canvi podria respondre més a un procés evolutiu que no pas a un decret de l'autoritat, que en tot cas confirmaria només una situació establerta. Encara que no totes les esglésies amb categoria parroquial documentades, de vegades a partir de les mateixes visites i d'altres en relació amb els sínodes i la dècima, fossin visitades, no creiem que aquest fos el cas de Mata.³¹

El procés de la capella de Sant Vicenç de Caldes és l'invers. Primer fou sufragània, i no assolí la seva independència fins al 1577. La visita del 1305 ja dóna signes de la seva vitalitat; aleshores no ofería un servei permanent perquè només s'hi celebrava els tercers diumenges, i no comptava amb rector propi, però els parroquians sol·licitaren al bisbe que s'hi celebrés missa cada diumenge com a la parroquial, *licet non sit consuetum*.

26. ADB, VP, vol. 8, fols. 18v-19r, 17v-18r i 16r-17r.

27. PONS GURI, Josep Maria: *Recull d'estudis d'història jurídica de Catalunya*, Fundació Noguera, Textos i Documents, vol. III, pp. 127-128; PUIG PUIG, Sebastián: *Episcopologio...*, p. 441; BATLLE, Albert: *Caldes d'Estrac o Caldetes: un vell plet*, Caldetes, Ajuntament de Caldes d'Estrac, 1985, recull tota la documentació al respecte, pp. 163 i ss.

28. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 79r. Vegi's l'apartat dedicat a Guillem de Sant Vicenç.

29. Vegi's SALICRÚ PUIG, Manel: *Recopilació de dades de les dues parròquies antigues de Mataró, Santa Maria i Sant Martí de Mata. Del seu origen fins al segle XVI*, «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria», 7 (abril 1989), s.p.

30. FERRER I CLARIANA, Lluís: *Santa Maria de Mataró. La parròquia. El temple*, vol. I *Dels orígens a l'últim terç del segle XVII*, Mataró, Museu Arxiu Històric Arxiprestal, 1968, pp. 37-38.

31. BAUCÉLLS REIG, Josep: *El sentimiento...*, p. 30: fins el 1344 tretze de les parròquies documentades no es visiten ni una sola vegada.

La tradició local, erròniament, havia atribuït a la capella de Sant Pere del Morrell la radicació de la parròquia primitiva de Llavaneres.³² A principis del segle XIV, encara en peu, aquesta capella acollia un clergue deodat.

La visita a Mataró del 1310 menciona el rector de la capella del castell de Sant Vicenç o de Burriac que, com el de Mata, es trobava a mans de Guillem de Sant Vicenç. Aquest rector, Arnau Fonolleda, tenia concubina a Mataró, i en principi aquest és el motiu pel que els parroquians de Mataró l'anomenaren. Ell, però, era present a la visita, perquè el bisbe li preguntà si observava l'interdicte posat a les esglésies i parròquies de Mataró i Llavaneres; respongué afirmativament, que celebrava divins amb les portes tancades. El rector de Cabrera li havia preguntat per què ho feia, i ell li contestà *quod capella predicta non est de parrochia ecclesie de Cappraria*, sense dir, no obstant, de quina es considerava.

El text és confús en diversos aspectes. Ni el fragment dedicat pròpiament a la visita de Mataró ni la visita de Llavaneres no donen cap indicatiu de l'entredit, i la capella pertanyia a la parròquia de Cabrera.³³

Nosaltres no n'hem tret l'entrellat. L'única explicació possible fora que, essent la majoria d'entredits aixecats a causa i en contra de Guillem de Sant Vicenç, aquest també ho fos, i el castell de Burriac, com a propietat i possible residència seva, hagués d'observar-los. Però la resposta de Fonolleda al rector de Cabrera seguiria quedant pendent.

EL CLERGAT: DEFICIÈNCIES DEL SERVEI, MORALITAT I ADMINISTRACIÓ DELS SAGRAMENTS

Les primeres visites a les parròquies del castell de Mataró fan patent que, com diu Martí Bonet, el percentatge de clergues era elevat.³⁴ El 1305 reberen tonsura sis joves, tres a cada parròquia, un dels quals, Bernat d'Orís, devia ser parent del rector de Mataró. El 1310 foren només dos els tonsurats, a Mataró, però eren de Cabrera i Argentona.

Tal com diu la visita del 1305, Santa Maria de Mataró havia de tenir dos preveres a més del rector, Jaume d'Orís. El 1305 eren Romeu Sapinya i Arnau. El primer havia fugit i l'altre, fill de Sant Julià del Montseny, *consuevit servire*, segons diuen els parroquians. Havia comès moltes faltes però no se'l castigà, la qual cosa indica que no era present a la visita. Podria tractar-se d'Arnau Riera, que el 1303 ja hi servia,³⁵ i que el setembre del 1305 rebé una citació del bisbe per presentar-se

32. FORTIA SOLA: *Sant Andreu de Llavaneres*, Mataró, Caixa d'Estalvis de Mataró, 1968, p. 21.

33. Així apareix ja l'any 1279 (*Rationes Decimarum...*, vol. 1, p. 13) i a les visites del 1379 i 1382, per exemple.

34. MARTÍ BONET, *Las visitas pastorales...*, p. 617-620 (37-40) o *Processos...*, pp. 25-28.

35. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 7v.

abans de sis dies davant seu a causa dels *sinistris que de vobis audivimus* (durant la visita pastoral?), sota perill d'excomunió.³⁶ Sembla ser que els senyors de castell l'havien defensat *in inobedientia et rebellione sua*, i aquesta havia estat una de les causes que els havien fet incórrer en sentència d'excomunió; el juny del 1306 es manava que la dona fos absolta *prestiti iuramenti quod dictum clericum de cetero non sustineat publice vel occulte, nec sibi, rebellione ipsius durante, prestet auxilium vel favorem*.³⁷

Coneixem també dos dels clergues que servien a Mataró el 1305. Un d'ells, de nom Guillem, no feia massa que hi servia, i l'altre, Bertran, era beneficiat a l'altar de Sant Joan.³⁸

El 1310 Jaume d'Orís encara posseïa la rectoria, però només sabem que era ajudat per Guillem Soler, un prevere que vivia amb el rector d'Argenton.

Com a Mataró, a Llanvaneres el servei també era deficient. El rector, Pere Amic, malalt i molt vell, no podia servir; morí entre el 1305 i el 1310. Per això abans del 1305 se l'havia dotat amb un prevere coadjutor, Bernat Costa, que, com el prevere de Mataró, havia abandonat l'església. Com que no s'hi havia enviat cap substitut, els parroquians de Llanvaneres, que demostraren una profunda preocupació pel bon servei de l'església, havien demanat, per iniciativa pròpia, al rector de la capella del Cros que hi anés a servir. Durant la visita suplicaren al bisbe *quod dignetur eidem ecclesie et rectori de coadiutore idoneo providere*.

Seguint la mateixa línia, denunciaren que una candela que havia de cremar davant l'altar de Santa Maria, mantinguda amb les almoines, fos sempre apagada. No en sabien el motiu, però acusaren el clergat, que n'era el responsable.³⁹ Com ja hem dit, també donaren mostra de llur inquietud per augmentar el servei de la capella de Sant Vicenç.

El rector de la capella de Caldes d'Estrac era en Bragat, de nom Bartomeu Segarra.⁴⁰ Segons el costum i a causa de les migrades rendes de la capella⁴¹ no s'hi celebrava missa cada dia. Per això, l'agost del 1305 el bisbe li donà llicència de dos anys per poder anar a celebrar a l'església veïna d'Arenys, a la diòcesi de Girona, si el

36. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 34r.

37. Guillem ja havia estat absolt. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 50r. Vegi's el darrer apartat.

38. FERRER I CLARIANA, *Santa Maria...*, vol. I, p. 27, situava el primer esment del benefici al 1329.

39. Aquest és el sol element pròpiament del que després seria la *visitatio rerum* que trobem en aquestes visites.

40. Bartomeu «Bragat», com l'anomenen les visites, devia ser el seu motiu, ja que un document episcopal l'anomena Bartomeu Segarra. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 31v.

41. Encara el 1413 i 1421 les visites pastorals valoraven la ja parròquia de Caldetes en només 12 lliures, per la qual cosa no pagava dècima, sinode ni visita (ADB, VP, vol. 11, fol. 112v, i vol. 14 fols. 110v-111v). El fogatge del 1358, la dada demogràfica més antiga, li atorgava només 3 focs (IGLESIES FORT, Josep: *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1971 (accésit al Premi Lluís 1968), p. 31); el 1379 tenia 4 parroquians; el 1413 només 2; i el 1421 en tenia 5, segons les visites.

necessitaven, sempre i quan no abandonés el servei i la cura d'ànimes de la pròpia.⁴² D'això l'acusaren els parroquians, precisament, durant la visita del 1310; segons ells, rarament celebrava, de vegades només un cop cada dos mesos. Pere Escolà, el clergue deodat de Sant Pere del Morrell, ho corroborà. En Bragat es defensà dient que només celebrava de tant en tant perquè no tenia escolà, almenys ho feia un cop per setmana, i dos o més cops quan en tenia.⁴³

A l'entorn del 1305, potser ocasionalment, un prevere que residia a Teià, Guillem Colomer,⁴⁴ també serví a Llanerers. Hi celebrà un matrimoni irregular per la paternitat dels nuvis. No sembla que fos present a la visita, però el seu testimoni, com el dels implicats en el matrimoni i el d'en Bragat, hi queda recollit, datat el 21 de gener, sis dies després de la visita. La col·laboració de Colomer podria relacionar-se amb la incapacitat del rector, Pere Amic, però de fet se l'acusà i castigà per haver-ho fet *peccunia corruptus* i *scienter*, i a més cal recordar que la legislació impedia administrar sagraments fora de la pròpia parròquia.⁴⁵

De la dotzena de clergues que apareixen a les quatre visites, només un, el clergue Guillem acabat d'arribar a Mataró el 1305, quedà lliure de les queixes i acusacions dels parroquians. La majoria es trobaven implicats en casos de concubinatge i adulteri: cinc vivien en concubinatge, dos cometien adulteri i un fugí a Barcelona amb una dona; tres d'ells havien comès també altres faltes. Unicament el rector de Mataró, el seu clergue Guillem, el prevere que fugí de Llanerers i en Colomer de Teià observaven la castedat.

Set dels clergues tenien fills, però el nombre només és conegut en alguns casos: En Bragat, el rector de Caldes, el 1305 en tenia dos o tres i la seva dona estava embarassada; el 1310 digué que el més petit tenia uns vuit anys, i els parroquians parlaren de les seves filles (la criatura de l'embaràs del 1305, doncs, havia mort?). El de la capella del castell tenia un nen lactant i havia tingut una filla, que havia mort. El prevere que vivia amb el rector d'Argentona tenia una filla. I el deodat de Sant Pere un fill.

Les constitucions tarraconenses, a través de les del cardenal sabinenc, havien decretat la suspensió i excomunió dels clergues concubinaris i de llurs concubines,⁴⁶ però un sínode de Bernat Pelegrí, considerant que aquestes mesures perjudicaven

42. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 31v.

43. Segons BAUCCELLS, *El sentimiento...*, pp. 321-334, no era essencial per a celebrar, però encara que no aparegui a cap text sinodal o conciliar hi ha proves textuais suficients per admetre que l'obligació de disposar-ne d'almenys un s'extenia a totes les parròquies.

44. Segons la visita pastoral a Teià del 1305, ADB, VP, vol. 1 bis, fol 13r., era qui regia la parròquia.

45. BAUCCELLS, *El sentimiento...*, pp. 252-258; *Contra illos qui ministrant ecclesiastica sacramenta alieno parrochiano*, C(oncili) Tarrac(onense) 1292, 1er. de Roderic Téllez, V. [PONS GURI, Josep Maria: *Constitucions conciliars tarraconenses*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XLVII-XLVIII (1984-1985), p. 283 (107)]. Sobre aquest matrimoni, *vide infra*.

46. *De clericis concubinariis*, C. Tarrac. 1229, VII [PONS GURI, p. 191 (15)].

sobretot els fidels, ho commutà per penes pecuniàries. Els clergues beneficiats, amb cura o sense, un cop deduït el servei del benefici, serien suspesos per un any; si deduït el servei no els restava res o si no tenien benefici però eren ordenats *in sacris*, la pena seria de 10 morabetins; i si tenien ordres menors, la pena restaria a l'arbitri del bisbe. Les concubines serien penades també amb 10 morabetins.⁴⁷

L'actuació de Ponç de Gualba, segons es desprèn de les visites, depenia de la gravetat de cada cas. Almenys a través dels textos de les visites, les concubines no eren penades. Els clergues, sovint, eren perdonats i pocs casos donen a entendre la imposició de penes pecuniàries. Però, tant les penes com les remissions, anaven sempre acompanyades de *penitentiae salutaris*,⁴⁸ d'una amonestació per no incórrer de nou i de la prohibició de veure més, a soles o de manera que es poguessin aixecar noves sospites, la dona.

Els clergues, sobretot si havien demostrat la seva voluntat de reformar-se, podien ser exculpats. Bertran, el beneficiat de Sant Joan de Mataró, aconseguí la remissió de pena gràcies a una súplica de Guillem de Sant Vicenç, però almenys feia cinc anys que ja no tenia relacions, havia abjurat de la dona davant del rector i era vell. El mateix succeí amb Pere, el deodat de Sant Pere del Morrell, que dos anys enrere havia comès adulteri i tingut una filla amb una dona que no volia tornar amb el marit; després d'una peregrinació a Sant Pere de Montmajor s'havia penedit i no havia tornat a pecar. L'advertència a Pere, però, fou ben explícita, sota l'amenaça *ad penam constitutionis sinodale «contra clericos concubinariorum» edite et ad penam carceris trium mensium in pane et aqua si in dictam penam ipsius constitutionis incideret et eam solvere non posset*.

Al contrari, la negligència de les ordres episcopals o la reincidència portaven a Ponç a una actuació més severa.

El rector de Llavaneres, el 1305, fou trobat en una situació de concubinatge amb descendència que feia més de trenta anys que durava. La seva dona, Maria Lledó, s'ocupava aleshores del malalt, però els parroquians l'acusaren de malgastar els béns del rector i de l'església. A més, *vilipendit et deshonestat cum verbo et facto parochianos*, i segons deien ells mateixos –potser pensant en el prevere coadjutor que havia fugit, Bernat Costa–, *nullus clericus servitor potest durare cum ista*. Els parroquians demanaren al bisbe *eam amoveri a loco et regimine supradictis*. El rector ho confessà, i el bisbe, sota pena de privació del benefici, li ordenà que l'expulsés en dos dies i que no hi parlés més. El 1310 el rector ja havia mort, però sabem que, almenys abans del setembre del 1305, no acomplí el manament. En aquesta data, a Barcelona, Maria

47. *Super commutatione penarum contra clericos et concubinas eorum civitatis et diocesis Barchinonensis*, Constitucions Sinodals, Compilació del 1354, 80 [HILLGARTH, J.N.; SILANO, Giulio: *A compilation of the Diocesan Synods of Barcelona (1354): critical edition and analysis*, «Mediaeval Studies», 46 (1984), pp. 212-122].

48. Dir tres psalteris en el cas d'en Bragat, per exemple.

actuà en nom del rector que, *gravi infirmitate et maxima senectute oppressus, nequiverit personaliter huc venire*, presentat-se com a *commorans cum Petro Amici*; reconegué als hereus de Bernat Guillem de Pinells, jurista, la composició de 30 sous. Maria havia demandat els marmessors i hereus del testament de Bernat Guillem en nom del rector perquè durant tres mesos havia proveït de menjar i beure Bernat de Pinells (fill o parent del jurista?) *dum ipse Bernardus de Pinellis pro dicto Bernardo Guillemi de Pinellis colligebat redditus et exitus decimi de Lavaneriis*.⁴⁹

Tampoc el rector de la capella de Caldes d'Estrac féu cas de les ordres del bisbe. El 1305 confessà la seva convivència amb Alamanda, de la que ja tenia fills i que es trobava embarassada. Sota pena de privació del benefici se li ordenà *quod non sit cum ea in loco suspecto* i posar durant tres anys 40 sous *in bono et ornamento ecclesie*, amb remissió de la resta de la pena però obligant-lo a dir tres psalteris. El 1310 la situació no havia variat; segons els parroquians, seguien vivint junts *tanquam vir et uxor, in periculum anime sue et scandalum plurimorum*. El rector al·legà que *postquam Episcopus visitavit in dicto loco de Lavaneriis non pecavit cum ea*, tot i que ja feia deu o doze anys que convivia.

Aquest cop l'actitud del bisbe fou més dura. L'amonestà de nou per haver continuat en pecat malgrat l'advertència de privació, li manà que abans del primer de juliol (era el 28 de maig, i tenia poc més d'un mes) emprengués el camí per sol·licitar la venia papal⁵⁰ i que en el mateix període tornés a posar 40 sous en ornaments de la capella. Si no ho feia, seria excomunicat, i si seguia veient la dona, privat.

L'actitud d'Arnau Fonolleda, rector de la capella del castell de Sant Vicenç, portà al bisbe a condemnar-lo a una pena similar, *quia noluit domino Episcopo de pena dicti concubinitus satisfacere*.⁵¹ L'obligà a sol·licitar la venia papal, en aquest cas en un termini de més de dos mesos i mig, fins a l'Exaltació de la Santa Creu.

Excepte en el cas de Guillem Colomer de Teià, la resta d'irregularitats comeses pel clergat no foren penades mitjançant les visites i en molts casos ni s'amonestaren els

49. ACB, 4-101-30a. Bernat Guillem de Pinells, que havia estudiat a Bolonya i participat en afers d'alta política al costat del monarca, invertí els guanys del seu ofici comprant terres, com els alous dels Campsentelles i Vilagranada, i també el delme, de Llaneris. BAUCÉLLS REIG, Josep: *El Maresme i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Inventari dels pergamins*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1987, pp. 25-26 i 135; CUADRADA MAJO, Coral: *El Maresme Medieval: Habitat, Economia i Societat, segles X-XIV*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988, p. 377 i SALICRU LLUCH Roser: *Notes sobre algunes famílies de Llaneris a partir d'uns documents de la Pia Almoïna (1166-1212)*, «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» 27 (1990), pp. 3-14.

50. *Habentes plures parrochiales ecclesias sine dispensatione Sedis Apostolice ipsis privare*, C. Tarrac. 1239, 1er. de Pere d'Albalat, III [PONS GURI, p. 214 (38)], ja ordenava que els clergues concubinaris fossin excomunicats i privats de benefici si durant els 15 dies posteriors a l'expulsió de les concubines no demanaven l'absolució papal.

51. El bisbe li preguntà si ja havia estat requerit pel visitador de l'arquebisbe i ell respongué que no. Hem de suposar, doncs, que poc abans del 1310 s'havia realitzat una visita per iniciativa de Roderic Téllez?

seus protegonistes, potser perquè no hi eren presents. Ens han pervingut només com a acusacions dels parroquians, i per tant ens quedem amb l'interrogant de quina era la seva part de veritat. O és que el contrast amb d'altres deficiències molt més transcendents feia que no es penessin?

El cas més peculiar és el d'Arnau (Riera?), perseguit per la justícia i acusat pels parroquians, el rector i el clergue Guillem de Mataró el 1305. Arnau, a més de cometre adulteri i tenir descendència, jugava públicament als daus i blasfemava.⁵² En concret, *laxavit linguam contra Deum et sanctos suos, proferendo verba que sapiunt heresim* com ara, entre altres coses, *quod Christus non era natus de Beata Maria*. Busca-raons, *extraxit ense contra quendam de loco*, malgrat la prohibició del clergat d'anar armat, *et est latro et mala fame*. Havia robat blat i capes baptismals de l'església, tot i que no es poguessin extreure del recinte sagrat ni fer-ne usos profans.⁵³ Ignorem què motivà els senyors del castell a protegir-lo, però la persecució d'Arnau per part de la justícia és comprensible.

El robatori de béns de l'església, sense més especificació, també s'imputà al prevere de Mataró que havia fugit a Barcelona amb una dona, Romeu Sapinya.

El darrer bloc d'irregularitats del clergat gira entorn de l'administració dels sacraments.

La legislació prohibia als sacerdots exigir res per la benedicció nupcial, la sepultura, el matrimoni o el baptisme, però el costum de donar «voluntàriament» s'havia anat imposant i, encara que no es trobés regulada, l'ofrena es considerava gairebé un deure.⁵⁴

El 1305 els mataronins acusaren el rector de no voler administrar la benedicció nupcial *donec, ultra ea que consueta sunt dari, sibi datum aliquid fuerit vel promissum*, i encara que ell negués haver rebut mai res més d'allò acostumat, Bernat Ferrer, un dels parroquians cridats, assegurà haver-li hagut de pagar 12 sous per la seva filla i el seu gendre.

A Llavaneres, en canvi, Ramon i Agneta, els compares casats per en Colomer de Teià, havien pagat 10 sous per la benedicció. Guillem digué que foren pagats al rector però que els rebé ell, i el bisbe l'obligà a tornar-los a Ramon abans del primer de febrer, en quinze dies, i a fer penitència pública *stando aliqua die dominica in porta*

52. El joc i la blasfèmia, segons es desprèn sobretot dels títols de les constitucions sinodals, es trobaven normalment associats. Vegi's SANABRE, José: *Los sínodos diocesanos en Barcelona*, «Reseña Eclesiástica», XXI (1929), pp. 433-434 i 482-488, i per Girona PONS GURI, Josep Maria; NOGUER MUSQUERA, Tomàs: *Constituciones sinodales de Girona de la primera compilación* «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XVIII (1966-67), pp. 49-164.

53. BAUCELLS, *El sentimiento...*, pp. 11-117; *Quod capide non vendantur ad prophanos usos*, Constit. Sinod., Compilació 1354, 99 [HILLGARTH-SILANO, p. 135].

54. *Item dicimus sacerdotibus ne aliquid exigant ante benedictionem nuptialem nec ante sepulturam, sive pro matrimonio celebrando*. LINEHAN, P.A.: *Pedro de Albalat, arzobispo de Tarragona, y su «Summa septem sacramentorum»*, «Hispania Sacra», 22 (1969), p. 25 (17); *et pro baptismo aliquid non queratur, sed si datum fuerit gratis, recipiatur*, *ibidem*, p. 18 (10).

ecclesie et confitendo coram omnibus corruptionem predictam et vitium pro quo recepit. Fou absolt però se li imposà *penitentia salutari*.

En Colomer declarà també, en contra del que deien els parroquians, haver celebrat les núpcies sense saber que hi havia impediments. No obstant, uns temps abans en Bragat havia batejat un fill d'Agneta que Ramon havia rebut de les fonts baptismals. La visita és ben il·lustrativa del ritual del baptisme i del gest concret que comportava el padrinatge, perquè Ramon manifestà que *quando puer fuit primum seyat non interfuit, sed quando fuit baptizatus suscepit eum de sacro fonte*, per la qual cosa contragueren compaternitat.

Ponç de Gualba anul·là aquest matrimoni, prohibí a Ramon i Agneta que seguissin tenint relacions i els autoritzà per contreure amb algú altre, tot alliberant-los del càrrec d'incest perquè el seu matrimoni havia estat consentit per l'església.

També en Bragat fou acusat pels parroquians, el 1310, d'haver beneït unes núpcies irregulars que el rector difunt de Lllaneres no havia admès, entre un home i la filla del seu padrí, que *levaverat ante de sacro fonte generum suum predictum*. Però el rector de Caldetes ho negà, dient que ho havia fet seguint les ordres del de Lllaneres.

Durant la primera meitat del segle XIII Pere d'Albalat ja havia advertit els sacerdots que *ultra tres compadres ad levandum puerum de sacro fonte non admittantur, quia matrimonia impediuntur*.⁵⁵ En comunitats reduïdes no convenia estendre massa el risc d'incest, però els exemples de les visites palesen que els mateixos preveres de vegades hi consentien i que els casos d'incest entre els laics, fos de sang, espiritual o per afinitat, eren prou freqüents, encara que potser no sempre fossin a consciència.

ELS LAICS: MORALITAT I ACOMPLIMENT DELS DEURES CRISTIANS

Si les deficiències del clergat giren bàsicament entorn de la moralitat, el servei i l'administració dels sagraments, entre els laics aquest darrer aspecte queda substituït per l'acompliment dels deures com a fidels.

A més dels casos que ja han aparegut, relacionats amb els clergues, les visites fan menció de dos adulteris, una fornicació, quatre concubinats i quatre matrimonis que es negaven a viure plegats.

Els dos adulteris eren protagonitzats per dones, una de les quals el cometia amb diversos homes. La fornicació, en canvi, fruit de la qual hi havia una filla, presenta l'home com a protagonista.

Com en el cas del clergat, en els concubinats es considerava que eren els homes

55. LINEHAN, *Pedro de Albalat...*, p. 18 (10).

els qui «tenien públicament» les dones. Les visites en donen alguns detalls. Un home, per exemple, que vivia amb una batejada (esclava conversa?) i en tenia un fill o una filla. O un cas unit a l'incest: el d'un vidu amb una consanguínia en tercer grau de la seva difunta esposa, que a més estava embarassada. Aquest fou l'únic cas en què Ponç actuà contra un laic, si no tenim en compte les penes imposades a Guillem de Sant Vicenç i als seus batlles: obligà i féu prometre a l'home que expulsaria immediatament la concubina i, com feia gairebé sempre, li imposà *penitentiam salutare*.

Troblem un cas molt més curiós, i gairebé inexplicable potser, de nou, perquè no tot el diàleg queda recollit: el d'un home de Mata que cregué que la seva dona era morta i es tornà a casar, davant de l'església i tot. Resultà que la dona era viva i que ell vivia amb la segona, deixant abandonada la primera esposa.

Els casos en què un dels cònjuges es negava a conviure amb l'altre eren també abundants. En dues ocasions fou un home el que prengué aquesta actitud, i un d'ells ja feia quatre anys que l'havia posat en pràctica. També dues dones, una d'elles la que adulterava amb diversos homes, es negaven a viure amb llurs esposos, i cal sumar-hi el cas de la dona que havia adulterat amb el deodat de Sant Pere del Morrell, que no volia tornar amb el marit.

En darrer terme, els parroquians de Mataró, el 1310, denunciaren un matrimoni celebrat deu anys abans i encara no consumat, tot i que no expressaren responsabilitats.

Semblen menys rellevants els casos en què els laics passaven per alt les seves obligacions com a parroquians.

Hi havia, però, qui no observava el descans dominical, com el mataroní Guillem Mas, que anava al molí els diumenges, o qui, com Pere Despí de Mata, els dies festius *vadit ad forum*, segons diu sense precisar la visita del 1310 a Mataró. Són de la mateixa parròquia els quatre homes que el 1305 *tardissime veniunt ad ecclesia et divina*, o els que cinc anys més tard *mutuant ad usuras et exercent contractus usurarios*.

A Llavaneres, on havíem destacat l'interès dels parroquians per al bon servei de l'església parroquial i de les capelles, únicament tenim notícia d'un parroquià, el que feia quatre anys que no vivia amb la dona, que no es volia confessar amb el propi rector.

GUILLEM DE SANT VICENÇ

A principis del segle XIV el castell de Mata o Mataró i el de Sant Vicenç o Burriac es trobaven en mans de Guillem de Sant Vicenç. La mateixa família posseïa també el castell de Vilassar.³⁶

36. C. CUADRA, *El Maresme Medieval...*, pp. 392-393.

Diverses notícies ens donen a conèixer conflictes entre aquest feudal i l'església, a través del rector de Mataró i del bisbe. Aquestes relacions i la seva pròpia figura es desverllen ben interessants, i els textos que tenim a l'abast forneixen dades disperses que fan patent una conflictivitat mereixedora d'un estudi més atent. Podria tractar-se de picabaralles entre dos senyors feudals, un laic i l'altre eclesiàstic, i dels intents de fer valer una jurisdicció sobre l'altra, però la implicació de la família del rector i de la dels Sant Vincenç podria també donar indicis d'un enfrontament entre aquests i els Orís.

El primer episodi conegut data del 1303. El 5 de juliol el bisbe es dirigí a Guillem per demanar-li que restituís al rector de Mataró, a qui havia expulsat violentament de casa seva i sostret els béns, tot allò ocupat. Altrament, hauria de procedir contra ells segons les disposicions del concili de Tarragona. Sembla ser que la resposta de Guillem fou positiva, i per això tres dies més tard el bisbe li demanà que fes efectiva la seva promesa a Guillem Pont i Arnau Riera, clergues de Mataró, en nom del rector, amb la qual cosa quedaria excusat.⁵⁷

Durant la visita a Mataró del gener del 1305 l'església es trobava en entredit *propter iniuriam quam venerabilis Guillelmus de Sancto Vincentio faciebat hominibus ecclesie Barchinone*, per la qual cosa el bisbe no pogué accomplir els seus deures episcopals —els actes previs més amunt al·ludits—, però visità els altars de l'església i procedí als interrogatoris amb tota normalitat.

Guillem de Sant Vincenç era present a la visita, perquè, com hem dit, intercedí davant del bisbe a favor del clergue Bertran, beneficiat a l'altar de Sant Joan, aconseguint que fos remès de la pena de concubinatge. I un cop acabada la inquisició de la visita, Guillem *satisfecit Episcopo et ecclesie de iniuria quam fecerat et iuravit stare mandatis ecclesie*. El bisbe l'absolgué, juntament amb Bernat de Mataró, el seu batlle, i Jaume d'Orís, el rector, imposant-los, però, penitència saludable.

Feta l'absolució, el bisbe aixecà l'interdicte i pogué procedir a les tasques que abans no havia pogut dur a terme: confirmà i tonsurà.

Un any i mig més tard, el juny del 1306, Guillem i la seva esposa Geralda foren absolts d'una sentència d'excomunió que se'ls havia imposat per haver recolzat Arnau Riera, i en el cas de Guillem també per haver emparat i ocupat (de nou?) els béns del rector de Mataró; a conseqüència d'això, s'havia posat en entredit l'església.⁵⁸

Ponç, fent saber al rector d'Argentona que Guillem, després de jurar atendre's als manaments de l'església, havia estat absolt i que per tant s'havia relaxat l'entredit, li manava absoldre també Geralda en nom seu, fent-li jurar que no donaria més suport al clergue i imposant-li penitència saludable. El rector d'Argentona s'hauria d'ocupar igualment de fer que els regents de l'església de Mataró

57. ADB, Comuns, vol. 1, fols. 6r i 7v.

58. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 50r.

anunciessin públicament l'absolució dels cònjuges, i de comunicar-los de part seva que ja s'hi podien celebrar oficis divins amb normalitat.

El gener del 1307 les relacions de Guillem amb el bisbe devien estar tranquil·les. Ponç demanà al batlle de Mataró de Guillem (segurament encara el del 1305, Bernat de Mataró) que prengué de part seva Pere i Domènec Lledó, homes propis i solius de l'església de Barcelona, veïns de Mataró, que es trobaven en rebel·lia. També havia d'agafar-los-hi com a penyora part dels seus béns mobles, fins a un valor de 200 sous. I volia que *eosdem captos ad nos cum dictis pignoribus sub fida custodia transmittatis, et nos satisfaciamus custodibus et expensis*. Respectuós i molt diplomàticament, el bisbe confessava que, *ob honorem dicti domini Guillelmi, nolimus vicarii Barchinone auxilium super hoc invocare set vobis tamen scribere super istis, parati pro vobis et dicto domino vestro eadem facere quantum ad nostrum spectat officium in casu simili vel maiori*.⁵⁹

El mes d'octubre del mateix any es produí un nou enfrontament, relacionat amb membres de la família del rector i dels Sant Vicenç. En tenim coneixement a través de la denúncia que el rector de Samalús presentà al bisbe quan es trobava visitant l'església de Llerona: Berenguer de Sant Vicenç havia agafat un home propi del rector de Samalús i de l'església sobre el que requeia la sospita del dany que, prenent dos homes de Montalt, un nebot del rector de Mataró –anomenat Jaume d'Orís, com el seu oncle– havia fet a Guillem de Sant Vinceç.⁶⁰

El 13 de novembre tenim coneixements d'un nou capítol, en aquest cas referit a Bernat Llull, el batlle de Llanvaneres. Llull, *de mandato venerabilis Guillelmi de Sancto Vincentio, pesaverat panem in loco hospitalis et ecclesie Sancte Marie de Staracho, et asportaverat secum*. XVI. *fogacias panis tanquam in recto pondere diminutas, ocupando dominium et iurisdictionem hospitalis et ecclesie supradicte (...) indebite et iniuste*. A causa d'això havia incorregut en sentència d'excomunió segons la constitució tarraconense *Contra raptores et invasores bonorum et rerum ecclesiasticarum*.⁶¹ Bernat Llull es presentà al bisbe per demanar-li l'absolució, revocant el que havia fet i restituint 15 diners per les fogasses. Feta la satisfacció, jurà acatar els manaments de l'església. El bisbe l'absolgué, amonestant-lo perquè en endavant, ni en nom propi ni d'altri, no tornés a ocupar ni invadir aquells drets ni acceptés res semblant. Després d'imposar-li penitència, el restituí a divins i a sagraments, féu inserir la revocació als registres

59. ADB, Comuns, vol. I, fol. 62v.

60. ADB, VP, vol. I bis, fol. 86r.

61. *Contra invasores rerum ecclesiarum*, C. Tarrac. 1246, 7è, de Pere d'Albalat, III [PONS GURI, pp. 238-239 (62-63)]; vegin-se també *Episcopi subditos suos raptores et invasores excommunicatos per concilium Tarraconense possunt absolvere*, C. Tarrac. 1253, 1er. de Benet de Rocabertí, i [PONS GURI, p. 252 (76)]; *Declaratio constitutionis edite contra invasores rerum ecclesiarum*, C. Tarrac. 1266, 3er. de Benet de Rocabertí, II [PONS GURI, p. 264 (88)] i *Additio constitutionis edite contra raptores et invasores et percutientes*, C. Tarrac. 1274, 1er. de Bernat d'Olivella, IV [PONS GURI, pp. 268-269 (92-93)].

episcopals i envià una carta al rector de Llavaneres perquè ho anunciés públicament.⁶²

La darrera notícia del període, relacionada amb les visites, la trobem a la de Mataró del 1310. Es parla d'un nou entredit, aquell que observava el rector de la capella del castell de Burriac amb sorpresa del de Cabrera, imposat a les esglésies i parròquies de Mataró i Llavaneres i del que el text dedicat a la visita d'aquestes parròquies no diu res. No tenim cap indici directe dels motius d'aquest interdicte, encara que puguem suposar-hi la implicació de Guillem.⁶³

En set anys, doncs, del 1303 al 1310, tenim dues notícies efectives d'excomunió, tres d'entredits i quatre de sostracció i invasió. Es un historial prou complet, encara que ens manquin elements per jutjar si tot plegat eren seqüeles d'un mateix episodi o bé episodis totalment independents. Aquests tipus de penes, i sobretot les amenaces a imposar-les, eren ben freqüents, però la densitat que envolta Guillem de Sant Vicenç i la seva reincidència el converteixen en una figura peculiar.

CLOENDA

Tant si s'anomenen Pere Amic, Bartomeu Bragat, Guillem de Sant Vicenç, Alamanda o Romeu, tant si són de Caldetes com de Teià, tots aquests personatges ens han apropat a les preocupacions d'una època de forma ben viva i real, precisament perquè coneixem llur nom, cognom i residència.

Però és sobretot gràcies a una font, les visites pastorals, moguda i utilitzada per millorar una societat segons uns ideals ben concrets, que hem pogut fer-ho, a la vegada que hem pogut reconèixer les característiques de les visites de Ponç de Gualba i esbossar algunes de les tendències que s'hi dibuixen.

Sens dubte, hem trobat només casos particulars, noms propis, però que poden ser representatius i que formen part d'un mosaic de casos reals allunyats de les hipòtesis.

Aquestes visites de Ponç formen un bloc documental compacte, que no té res a veure amb les visites successives, les d'Hug de Cardona.

A les visites d'Hug no hi trobem cap vincle que les uneixi amb les anteriors. Pere Amic i Jaume d'Orís ja havien mort, i no hi ha notícies d'en Bragat; Berenguer Bosc i Berenguer de Pradell, *bone vite*, eren els nous rectors. El 1313, tant a Mataró com a

62. ADB, Comuns, vol. 1, fol. 79r.

63. FERRER I CLÀRIANA, *Santa Maria...*, vol. I, p. 40, diu que el 1313 es repetí una incidència similar a causa de l'obstinada actitud de Guillem i del batlle Bernat a sostreure els béns d'Orís, aleshores difunt. El nou rector era Berenguer Bosc. El 4 de setembre el vicari general, Hug de Cardona (recordem que Ponç era a Mallorca) es dirigí al rector perquè durant sis dies compelsís el feudal i el seu batlle, parroquians seus, a retornar els béns que retenien, perquè si no ho feien es procediria contra ells. El 17 d'octubre el vicari del rector féu la citació i el dia 22 el batlle comparegué, però no sabem si restituí allò que havia sostret (ADB, Comuns, vol. 2, fol. 55).

Llavaneres, tot era correcte. I el 1314 a Mataró la visita no diu res més que *en Canal habet accessum ad quandam mulierem, cuius nomen ignorant, i que quidam filius Bernardi Teulades tenet in concubinam Elicsendem, mulierem solutam*.

El sol element relacionat amb les anteriors visites és, en tot cas, el nom d'un laic: Guillem Seguí, de Mataró, que el 1310 havia estat cridat i ho fou també el 1313 i 1314.